

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL SZERVEZETE ÉS MŰKÖDÉSE, 1867–2002*

DR. LAKATOS MIKLÓS

Jelen tanulmányban – terjedelmi korlátok miatt – a Központi Statisztikai Hivatal történetének csak a legfontosabb mozzanatait tudjuk bemutatni, a dolgozathoz összegyűjtött dokumentumanyagunk csupán töredékes ismertetésére van mód. Egy közigazgatási szerv története elválaszthatatlan attól a kortól, melyben működött, ezért az anyag csoportosítását igyekeztünk a történelmi korszakhatárokhoz kötni. Először az 1867 és 1948 közötti esztendőkről, majd a rendszerváltozásig terjedő időszakról szólunk, végül kitérünk az 1990-es évtized legfontosabb történéseire, majd rövid összefoglalás keretében néhány tanulságot, következtetést is megfogalmazunk.

TÁRGYSZÓ: A KSH szervezete. A hivatal története.

A magyar közigazgatásban kevés olyan intézmény van, melynek működése, szervezeti stabilitása olyan folyamatos, mint a Központi Statisztikai Hivatalé (továbbiakban: KSH vagy Hivatal). Ezt támasztja alá a KSH néhány vezetőjének hosszú időszakot átölelő aktív irányító tevékenysége, például a KSH-t megalapító *Keleti Károlyé*, aki 1867 és 1892 között 24 évig volt a Hivatal vezetője, de említhetnénk *Jekelfalussy Józsefet*, aki 9 évig (1892–1901), *Vargha Gyulát*, aki 13 évig (1901–1914), *Kovács Alajost*, aki 12 évig (1924–1936) és végül az 1948 utáni magyar statisztika emblematikus alakját, *Péter (Pikler) Györgyöt*, aki 21 évig (1948–1969) irányította a KSH-t. Elmondhatjuk, hogy csaknem másfél évszázadot átívelő tevékenységről van szó, melyben a magyar statisztikai szolgálat, a magyar statisztika mint tudomány, valamint a KSH mint közigazgatási intézmény története elválaszthatatlan egymástól.

A szakirodalom és a források áttekintésekor fény derült arra, hogy bár számos könyv, tanulmány, cikk született a statisztika és a statisztikai szolgálat történetéről, változásairól, de ezekben a forrásokban (talán csak a legkorábbiak kivételével: *Bokor*; 1896, *György*; 1885, *Ráth*; 1896) a KSH szervezetéről kevés szó esett. Különösen így van ez az 1949 utáni időszak esetében, amikor is a Hivatal szervezetét bemutató és értékelő irodalom igen kevés, így kutatásunk során főleg a levél- és irattárban található dokumentumokat igyekeztünk feldolgozni.

* A Magyar Statisztikai Társaság (MST) Statisztikatörténeti Szakosztályának 2002. április 25-26-án, Tihanyban tartott Vándorülésén elhangzott előadás átdolgozott változata. Köszönöm dr. *Heinz Ervin* kollégámnak az átdolgozott változat elkészítéséhez nyújtott értékes tanácsait, észrevételeit.

Ha egy munkaszervezet kialakulását, felépítését, struktúraváltozásait vizsgáljuk, akkor nemcsak az elvégzendő feladat jellegét, a munkaszervezetet, ennek rendszerét kell számba vennünk, hanem a szervezetet létrehozó, illetve működtető szubjektív elemekkel, emberi tényezőkkel is számolnunk kell. Márpedig éppen ez utóbbiról maradt fenn a legkevesebb információ, és minél inkább távolodunk az időben, ezek annál halványabban jelennek meg a kutató előtt.

AZ 1867 ÉS 1948 KÖZÖTTI ÉVEK

Az 1867-es kiegyezés után a magyar politikai elit minden téren igyekezett a felelős magyar kormánynak alárendelt, független közigazgatási struktúrát létrehozni, melynek fontos része volt egy önálló statisztikai szolgálat megszervezése. A kiegyezés törvénybe iktatása után a független magyar kormány nevében a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter, *Gorove István* felkérte Keleti Károlyt, a Magyar Földhitelintézet tanácsjegyzőjét, közgazdasági író, hogy nyújtson be tervezetet (ún. Emlékiratot) egy statisztikai hivatal megszervezése ügyében. Az Emlékirat 1867. május 10-re elkészült, a miniszter elfogadta, és a *Budapesti Közlöny* 1867. május 28-i, 65. száma közölte Keleti Károly minisztériumi osztálytanácsosi kinevezését, és ezzel a Statisztikai Szakosztály – a Földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium III. osztályának 5. szakosztályaként – megkezdte működését.¹

„Földművelés-, ipar és kereskedelemügyi magyar ministerem előterjesztése folytán Keleti Károlyt az említett ministeriumhoz osztálytanácsossá nevezem ki.

Kelt Schönbrunnban, 1867. évi május hó 25.

Ferencz József, s. k.

Gorove István, s. k.

földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi
magy. kir. minister.”

A statisztikával foglalkozók ekkor még egy szerény kis részleget alkottak a korabeli gazdasági minisztériumban. Figyelemre méltó, hogy az osztály megalakulásakor egyúttal létrehozták az Országos Magyar Statisztikai Tanácsot is. Megindult az 1869. évi népszámlálás előkészítése, melyet e nehéz körülmények között is képesek voltak 1870-ben végrehajtani. (Bár nem e dolgozat tárgyát képezi, de meg kell említeni, hogy ezzel párhuzamosan a magyar statisztika történetében még egy fontos esemény történt, ugyanis Keleti javaslatára Pest város Közgyűlése, 1869. december 2-án, megválasztotta a létesítendő Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatóját, az akkor mindössze 25 éves, de rendkívüli képességű *Kőrösy József* személyében, aki 1869. december 8-tól haláláig, 37 éven át töltötte be ezt a tisztséget. A Fővárosi Statisztikai Hivatal működése példaértékű volt, és nagy szerepet játszott abban, hogy a magyar statisztikai szolgálat tevékenységét világszerte elismerés övezte.) Fontos dátum 1871. április 18., amikor a király jóváhagyta „Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal ügyköre és ügyviteli szabályzata” című előterjesztést, amelynek alapján Keleti igazgatóvá történő kinevezésével létrejött a

¹ Létszáma: vezető és hat alkalmazott: *Keleti Károly, dr. Barsi József, Beöthy Leó, Halász Imre, Hunfalvy János, Duka Marczel, Hyeonimi Béla* „statisztikai beltág” és egy hivatalsegéd. A munka Keleti lakásán, az Aldunator 20. alatt (a mai Belgrád rakpart) indult meg.

„...szakteendőire nézve önálló, szolgálati és fegyelmi tekintetben azonban a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi magyar királyi minisztériumnak alárendelt hivatal” (*A Magyar Királyi...;* 1911) Az előzményeket *Bokor Gusztáv* 1896-ban így foglalta össze. (*Bokor;* 1896. 47–48. old.)

„Szlávy miniszter elismerésre méltó gyorsasággal intézte el a magyar hivatalos statisztika adminisztratív újjászervezését. A javasolt budgetet, nem ugyan a személyi kiadásoknak – az akkori viszonyok közt – kétségkívül túlzott összegével, nagyjában jóváhagyta és az 1870. október 26-ikán a képviselőháznak beterjesztett 1871. évi állami költségvetési tervezetben a „rendes szükséglet” XVI. fejezetének 11. czíme alatt a statisztikai hivatal számára 56.970 forintot irányzott elő. Ez összegből 1 igazgató, 2 titkár, 2 fogalmazó, 2 segédfogalmazó, 7 számtiszt, 1 irodavezető, összesen tehát 15 hivatalnok (A beltárgok ebbe nincsenek beszámítva, mert ezek fizetését ettől kezdve a tiszteletdíjak között a dologi kiadásoknál számolták el.) fizetése került ki, 2 szolgáló illetménye 870 forintot tett, adatgyűjtésre (ipar- és mezőgazdasági statisztika, népesedési mozgalom, és a fővárosi statisztikai hivatal segélyezése) 6500 forintot, a kiadványokra 5000, utazási átalányra 3000, a könyv- és térképgyűjteményre 1000, hivatali és irodai szükségletre 3600, házbérré 2400 és tiszteletdíjakra 15.000 forintot prelináltak.”

A mai költségvetés tervezői számára is tanulságosak elődeink pontos és rendszerezett munkamódszerei, miszerint a költségvetésben a lehető legrészletesebben szabályozták, hogy mit mire kell, illetve lehet költeni.

„A statisztikai hivatal ez első önálló költségvetésének indokolása röviden utalt arra, hogy a statisztikai szakosztály működése terjedtével a várható rendszeresebb adatszolgáltatás és az európai statisztika munkálataiban való részvétel következtében »mellőzhetlenül szükségessé vált« az osztálynak önálló hivatallá való fejlesztése. Közelebb jut ezzel a magyar hivatalos statisztika szervezete az európaihoz, azonkívül – az országos statisztikai tanács véleménye alapján kiadandó utasítás szerint – »a közszolgálat érdekében is üdvösebben fog ezen túl működni«. Majd megokolva a költségzaporításokat, a jövőre nézve érintette az indokolás, hogy a magyar statisztikai hivatalnak tulajdonképpen még nagyobb költségvetésre volna szüksége, mint a külföldieknek, mert ez utóbbiak a közbenső közigazgatási közegektől megbízhatóan feldolgozott anyagot csak összeállítják, míg nálunk 151 törvényhatóság eredeti anyagát kell feldolgozni” (*Bokor;* 1896. 48. old.)

Az indoklásból látható, hogy a javaslatot összeállítók egyre inkább számoltak a statisztikai szolgálatra háruló többletfeladatokkal, a külfölddel történő kapcsolattartás kívánalmaival és azzal a nem könnyű problémával, hogy – helyi szervek hiánya miatt – a törvényhatóságok adatgyűjtéseit a Hivatalban kell feldolgozni. Ebben az időben a Hivatal szervezet felépítése a következő volt.

„A statisztikai hivatal élén a hivatalfőnök áll, ki összes működéséért felelős és kit távolléte vagy akadályoztatása esetén a statisztikai hivatalnak rangban legidősb titkára helyettesít.

A hivatal műszaki része az összes statisztikai anyagot következő nyolcz főrovat szerint dolgozza fel:

Műszaki rész:

1. osztály. Föld- és helyrajzi viszonyok
2. osztály. Őstermelés
3. osztály. Népeségi viszonyok
4. osztály. Közigazgatás
5. osztály. Igazságügy
6. osztály. Közoktatási és művelődési viszonyok

7. osztály. Ipar, kereskedelem, közlekedés, hitel

8. osztály. Állami, megyei és községi háztartás és pénzügy

A hivatal kezelési részét az igató, kiadó és irattár képezik, melyek az irodavezető alatt állnak, ki egyúttal a hivatal házi pénztárát kezeli s a hivatalhelyiségek és szükségletei fölött örökdik.” (Bokor; 1896. 49. old.)

A Hivatal dolgozóinak 1871. évi alacsony összlétszámából arra következtethetünk, hogy a közölt szervezeti felépítés jelentősége nem lehetett túl nagy, mindenesetre nagyobb munkák esetén bizonyára nem lehetett ehhez ragaszkodni, azaz csupán erre támaszkodni. (Az összes létszám ebben az időben a hivatal vezetőjével együtt 15 hivatalnok és 2 hivatalsegéd volt.)

Az 1871 és 1885 közötti szervezeti fejlődésről György Aladár statisztikai beltag adott összefoglalót „Magyarország hivatalos statisztikája. Történelme és fejlődése.” c. művében (György; 1885. 84., 91. old.). Megállapítja, hogy ez a szerény ügyosztály, mely a Földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumban az 1871. évi Hivatal magvát képezte, a hatáskör tágulásával s a teendők szaporodásával kapcsolatban 1885-re tekintélyes hivatallá nőtte ki magát. György Aladár közzétette az 1868 és 1884 közötti évenkénti költségvetést és létszámot, valamint részletes adatokat közölt az 1884. évi havi ügyiratforgalomról. (Adatait kivonatosan közöljük.)

Év	Kiadás		Személyzet							
	frt.	kr.	Tisztviselők	Gyakor- nok	Kültag	Beltag	Fordító	Díjnok	Szolga	Összesen
1869	16,118	68	3	–	–	3	–	–	–	6
1870	16,714	07	3	–	–	3	–	–	–	6
1871	51,825	40	15	4	11	4	1	8	2	45
1875	40,000	–	13	3	–	1	1	3	3	24
1880	52,145	10	13	6	–	1	1	14	5	40
1883	131,654	99½	25	12	–	2	1	48	5	88
1884	153,310	84	31	25	–	2	1	71	5	155

„Meg kell jegyeznünk, hogy e kimutatásban a népszámlálások alkalmával ideiglenesen szerződött díjnokok száma s az e munkálatokra fordított költség, melyeket már fentebb felsoroltunk, nincs beszámítva. A szaporodás képe tehát egészen a természetes alakulást mutatja s a számok is világosan megjelölik ama korszakokat, midőn az addigi statisztikai szakosztály hivatallá lett s midőn az áruforgalmi statisztika nagy apparátussal járó munkába vétele megkezdődött....” (György; 1885. 83–84. old.)

Érdekes megjegyzéseket találunk arról, hogy már elődeink is tudták, egy-egy konkrét feladat végrehajtása érdekében át kell törni a szervezeti hierarchiát és ideiglenes osztályokat (mai szóval teameket) kell létrehozni.

„Rendkívüli munkák az egyes osztályok munkakörének tekintetbevételével gyakran több osztály tagjaiból alakított külön ad hoc osztályok által végeztetnek. Így a múlt évben az igazsáügyi osztály teendői közé soroltatott az iparstatisztikai felvétel is, mely célra az osztály más osztályoktól ideiglenesen átvett munkaerővel egészített ki.” (György; 1885 90. old.)

A létszám fokozatos növekedése összefügg azzal, hogy az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc bukása után megszűnt Magyarország önálló vámterülete.

Még a kiegyezés után is csaknem 15 évnél kellett eltelnie, míg Magyarország megszervezheti önálló külkereskedelmi statisztikáját. 1881. március 14-én szentesíti a király az áruforgalmi statisztikáról szóló 1881. évi XIII. törvénycikket, amely az igen jól szervezett külkereskedelmi statisztika alapjává vált.

Az 1889. évi XVIII. tc. értelmében a Földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium szétvált és a Hivatal az önállóvá váló Kereskedelemügyi Minisztérium felügyelete alá került 1929-ig, ezt követően közvetlenül a miniszterelnök felügyeli a Hivatalt.

Az 1896. évi XX. tc. végre gondoskodik a Hivatal végleges elhelyezéséről. Ennek alapján épült fel 1898-ban a Keleti Károly u. 5–7. alatti épület.

Jelentős esemény volt, mert ezt megelőzően, közel harminc éven át, tizenhárom költözést szenvedtek végig a Hivatal dolgozói, melyek során Buda és Pest legkülönbözőbb épületeiben, illetve épületrészeiben nyertek elhelyezést. Egy szervezet stabilitása az elhelyezésének állandóságával és minőségével is összefügg, ezért jelképes értelmet is tulajdoníthatunk annak, hogy a KSH központi része 1898-tól, sok viharos évtizedet is átvészelve, azonos épületben maradhatott (*Kenessey; 1961a, Visi Lakatos; 1998*).

A magyar statisztikai szolgálat egyik legjelentősebb eseménye volt, amikor az 1874. évi XXX. tc. (első statisztikai törvény) után, 1897-ben elfogadták az 1897. évi XXXV. tc.-t, a második statisztikai törvényt. Ennek a törvénynek máig tartó hatása van. Számos rendelkezését megújítja majd az 1929. évi XIX. tc. és az 1993. évi XLVI. tv. (hatodik törvény) is. Az 1897. évi XXXV. tc.-t részletes hivatali ügykör és ügyviteli szabályzat egészítette ki. Az egész hivatal szervezeti felépítését és működését alapvetően meghatározta ez a szabályzat, melynek bizonyos elemeit még 1950 után is használták. A szabályzat első és nyolcadik paragrafusa a Hivatal vezetőjének státusát szabályozta, meghatározta a Hivatalt felügyelő miniszter és a Hivatal igazgatójának kapcsolatát és jogosítványait.

A nagy jelentőségű szabályzat megfogalmazta a Hivatal új megnevezését (Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal), valamint azt, hogy a Hivatal élén igazgató áll, akit egy aligazgató helyettesít. (Elnöknek csak az 1929. évi XIX. tc. életbe lépése óta nevezik a KSH vezetőjét.) A törvény is jelzi, hogy a KSH igazgatója a kereskedelemügyi miniszternek van alárendelve, aprólékosan szabályozza, hogy mihez van joga a miniszternek és mit tehet meg a Hivatal igazgatója. A hatásköri rendelkezések szerint, a Hivatal igazgatójának mozgástere igen szűkös volt, minden fontosabb rendelkezést vagy a miniszter adott ki, vagy az ő hozzájárulása kellett. Ezen kívül

„Az 1897. évi XXXV. t.c. rendelkezéseinek megfelelően működéséről a Hivatal évente tüzetes *munkatervet* készített, az adatgyűjtések eredményeit az *Évkönyvben, Havi Füzetekben* és *Statisztikai Közleményekben* publikálta, s az *Évkönyvet* – a minisztériumok működését, valamint az igazgatásuk és felügyeletük alá tartozó ügyeket és a közállapotokat ismertető Jelentés (röviden *Kormányjelentés*), kíséretében – évente, a költségvetés bemutatásával egyidejűleg, az Országgyűlés elé terjesztette.” (*Csahók–Gyulay; 1994. 63.old.*)

A szabályzat 12–16. §-a a Hivatal költségvetési pozíciójáról rendelkezik. Ebben az esetben is rendezi a miniszter és a Hivatal igazgatójának jogosítványait.

Az utókor számára igen tanulságos az az előírás, hogy a más minisztériumok számára végzett adatgyűjtések költségeit melyik fél, milyen módon köteles viselni. Továbbá képet

kaphatunk arról, hogy a statisztikai adatgyűjtések szabályozásában milyen jelentőséggel bírt az országgyűlés által elfogadott munkaterv.

„Hasonlóképpen az érdekelt minister tárczája terhére fedeztetnek azon statisztikai munkálatok költségei is, a melyek – a nélkül, hogy természetüknél fogva a munkatervbe felveendő, vagy az országgyűlésnek előzetesen bejelentendők lennének – valamely minister által bíznak a statisztikai hivatalra. Ily megbízásokat a statisztikai hivatal – hacsak azok következtében az országgyűlésileg megállapított munkatervnek betartása akadályokba nem ütközik, mely esetben a tárgyalásokról a kereskedelemügyi ministernek jelentést tenni tartozik – a költségeknek az illető minister részéről való fedezése fejében mindenkor pontosan teljesíteni köteles.”

A szabályzat fontos részei a Hivatal személyi állományával kapcsolatos rendelkezések. A 29–34. §-ok részletesen szabályozzák az alkalmazás feltételeit, a szabadságok kiadásának rendjét, nagy figyelmet fordítanak az ideiglenesen alkalmazott díjnoki személyzetre vonatkozó szabályok összeállítására.

A KSH működésében nagy jelentősége volt az ideiglenesen alkalmazott munkaerőnek. Az olyan adatgyűjtések végrehajtásánál, mint a népszámlálás, a mezőgazdasági összeírás, bizonyos munkafázisok (például a feldolgozás) elvégzéséhez tömegével kellett alkalmazni külső munkaerőt. Már abban az időszakban is felbukkant az a nemes szándék, hogy a Hivatal saját, állandó alkalmazottainak is biztosítson kiegészítő kereseti lehetőséget. A Hivatalnak ez a törekvése is hozzájárult ahhoz, hogy évtizedeken át stabil munkatársi gárdával dolgozhatott.

„32. §. A központi statisztikai hivatal munkálatainak ellátásához segédmunkaerő gyanánt szükséges, állandó alkalmazás jellegével bíró és az 1897. XXIV. t. cz.-ből folyó kedvezményekben részesítendő díjnoki személyzet létszámát, illetményi fokozatait, fegyelmi viszonyait, valamint a szolgálatból való elbocsátásának módozatait – a fent hivatkozott t.-cz. rendelkezéséhez képest – a kereskedelemügyi m. kir. minister rendeletileg szabályozza.

33. §. A központi statisztikai hivatal igazgatója – a munkaterv és az időközi megbízatások alapján mutató szűkséghez képest s az ezen célra költségvetésileg megállapított hitel, illetőleg a kereskedelemügyi m. kir. minister által havonként engedélyezett, vagy egyes ministerek által külön munkálatok teljesítése végett rendelkezésre bocsátott hitelek erejéig – az előző §-ban említett ministeri szabályrendelet hatálya alá eső díjnoki személyzet alkalmazásáról és díjazásáról e szabályzat korlátai között, – az egyéb napidíjas és rendkívüli munkaerő alkalmazásáról és díjazásáról pedig, – beleértve az egyes különös szakmunkálatok teljesítésével megbízható kútagok, továbbá a különböző nyelvű fordítók, valamint a munkálatok természetéhez képest szakmáymunkások és rendes hivatalos órán kívüli munkaerők alkalmazását, elbocsátását és díjazását is – : önállóan gondoskodik, oly megszorítással azonban, hogy a hivatal igazgatója által engedélyezhető legmagasabb havidíj 200 koronát meg nem haladhat. Ennél magasabb havidíj engedélyezése a kereskedelemügyi minister hatáskörébe tartozik. Ugyancsak a hivatal igazgatója gondoskodik a házmester, a segédszolgák, fűtők és a ház tisztántartása céljából szükséges egyéb alkalmazottak felfogadásáról, elbocsátásáról és díjazásáról.”

A statisztikai szolgálat történetét tárgyaló tanulmányok mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy már a XIX. század végén statisztikai szakvizsgát írtak elő a fogalmazói karnak, javítva ezzel a hivatalnoki gárda szakmai színvonalát. Erről is külön szabályzat rendelkezett.

Az 1871 és 1911 közötti évekről szóló, méltán híres kiadványban szemléletes leírást találunk a Hivatal 1910. évi szervezetéről, személyi állományáról és költségvetéséről (*A Magyar Királyi...; 1911*).

„A hivatal személyzete az 1910. év végén (a hivatalozókon és segédzolgákon kívül) 290 főből állott, akik közül 109 kinevezett tisztviselő volt. A tisztviselői karból az igazgatóval és aligazgatóval együtt 20 működik a fogalmazási szakon (főiskolai képzettséggel), 82 a statisztikai és kezelési szakon (középiskolai képzettséggel, bár néhányan e szakbeliek közül is főiskolát végeztek), 7 pedig a gyakornoki létszámban, a honnan – a megfelelő előképzettség feltételezésével – úgy a fogalmazási, mint a statisztikai és kezelési szakra nyitva van az átmenet.

A személyzet többi része a napidíjasok csoportjába tartozik, a kiknek száma – a munkák torlódásához képest – változó. 1910. év végén 181 ily rendkívüli munkaerő volt alkalmazásban és pedig 40 ideiglenes alkalmazott, a kik kifejezetten egy munkálatnak tartamára fogadtattak fel s az illető munkálat befejeztével minden további kárpótlás nélkül elbocsáthatók; továbbá 14 napidíjas, a kik a rendes munkálatoknál alkalmaztatnak, belépésükkor fogadalmat tesznek s egy évi kifogástalan szolgálattal igényt szereznek az állandó díjnokká való előléptetésre, végül 127 állandó díjnok, a kik a díjnokok részére megállapított kedvezmények (magasabb fizetési fokozatba való előlépés, nyugdíjjogosultság stb.) élvezetében vannak.

Rendkívüli munkálatok idején a napidíjas-személyzet, különösen az ideiglenes alkalmazottak száma több száz fővel emelkedik s ezeken kívül a statisztikai hivatal otthon végezhető szakmáymunkát is ad kisebb fizetésű állami vagy városi tisztviselőknek bizonyos humanisztikus szempontokat is figyelembe véve a munkák szétosztásánál.”

A korabeli megnevezésekkel felvázoljuk a Hivatal 1911. évi szervezeti felépítését.

A Hivatal 1911. évi szervezeti felépítése

	Igazgató	Aligazgató
Évkönyvek, havi közlemények, jelentések	Elnökség, személyzeti ügyek	
Népmozgalom, közegészségügy	Gazdasági iroda, ügykezelés	
Őstermelés, bányászat, kohászat, hitelintézetek, biztosítás	Könyvtár	
Ipar, munkaügy, vasutak		
Külkereskedelem, tengerhajózás		
Közművelődés, közoktatás, egyháziak, hitélet		
Közigazgatás, községi törzskönyv bizottság		
Jogszolgáltatási statisztika		

Forrás: Kenessey (1961a).

A Hivatal 1871. évi szervezeti struktúrájához képest az 1911. évi alig változott, elnevezésbeni különbségek vannak, továbbá a folyamatos feladatbővülés miatt az egyes részlegek tevékenységi köre is bővült.

A KSH tevékenységére is hatással volt az a körülmény, hogy az ország az első világháború után területének kétharmadát elvesztette. A jogi, szervezeti és a személyi állomány szempontjából a folyamatosság biztosítva volt, azonban az adatgyűjtések területi

szempontból átalakultak, sokkal kevesebb törvényhatósággal kellett a kapcsolatot fenntartani, mint korábban. A létszámgazdálkodásban azonban ez nem okozott törést, mert a Hivatal feladatai egyre sokasodtak, ami kompenzálta az országterület- és lakosságszámcsökkenésből adódó esetleges „racionalizálást”.

A hivatali alkalmazottak munkakörülményei is javultak azáltal, hogy 1928-ban felépítették a Hivatal számára a mai Keleti Károly u. 18/a. és 18/b. alatti épületet.

Az 1929. évben újabb fontos esemény történt, megszületett az 1929. évi XIX. tc., (harmadik) statisztikai törvény mely alapjaiban megtartotta az 1897. évi XXXV. statisztikai törvény rendelkezéseit, de több ponton lényeges módosításokat is tartalmazott, melyeket *dr. Dobrovits Sándor*, a Hivatal későbbi elnöke 1929-ben írt tanulmányában foglalt össze (*Dobrovits*; 1929).

A szerző ír arról, hogy miért kellett a törvény hatályát az egész statisztikai szolgálatra kiterjeszteni. Kifejti, hogy a fő célok közé tartozott a párhuzamos adatgyűjtések visszaszorítása, ennek keretében tanulságos elemzést közöl az ún. igazgatási és statisztikai célú adatgyűjtések közötti különbségről. Témánk szempontjából fontos, amit a KSH-t felügyelő szervek megváltozásával kapcsolatban ír.

„Az új statisztikai törvény a Központi Statisztikai Hivatalt kivéve a kereskedelemügyi miniszter hatásköréből s a miniszterelnök felügyelete alá helyezi...”

A Hivatalnak eddigi felügyeleti beosztása a történeti tradíción alapult. A Hivatal ugyanis 1871-ben az akkori földművelési, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumnak egy osztályából alakult s működése első időszakában a népesedési adatgyűjtéseken kívül fontosabb adatgyűjtései, mint pl. a külkereskedelmi adatgyűjtés, túlnyomórészt a kereskedelemügyi miniszter szakkörébe tartoztak. Éppen ezért nem történt a Hivatal adminisztrációs beosztásában változás 1889-ben sem, amikor a földművelési, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium kettéválasztásával a földművelésügyi részére külön minisztérium szervezetet. A hivatalos statisztikai szolgálat ugyan csakhamar újabb és újabb ágazatokkal gyarapodott, minthogy azonban az 1897. évi statisztikai törvény csupán a Központi Statisztikai Hivatal tevékenységére vonatkozott és egyrészt a Hivatal, másrészt a szakminisztériumokban folyó adatgyűjtések között kapcsolatot nem létesített, a Hivatal felett felügyelő főhatóság változtatása nem látszott szükségesnek. Nem változott ez a helyzet az új törvény életbeléptéig, jóllehet a Hivatal adatgyűjtései mindinkább bővültek más szakminiszterek ügykörébe tartozó fontos adatgyűjtésekkel s ezeknek a munkaterv parlamenti tárgyalása alkalmával való indokolása, valamint a költségvetési tárgyalások során való védelme sok esetben visszaszorított helyzetet teremtett, amennyiben a kereskedelemügyi miniszterre ruházta oly feladatok propagálását, amelyeknek elvégzése csak a miniszter gondozására bízott kereskedelemügyi szakértekeknek rovására történhetett....

... A Központi Statisztikai Hivatalnak a miniszterelnök felügyelete alá való helyezését s ezzel a hivatalos statisztikai szolgálat kormányhatósági felügyeletének és irányításának a miniszterelnök ügykörébe való utalását legelsősorban az a meggondolás teszi kívánatosá, hogy a statisztikai adatgyűjtéseknek a kormányzat minden ágára arányosan kell kiterjedniök és a jövő eshetőségeire is tekintő, tudományosan rendszeres munkaterven kell alapulniök. A kormányzat valamennyi ágazata szükségleteit arányosan számba vevő, nagytávlatú statisztikai munkatervnek összeállítása, költségeinek biztosítása és parlamenti képviselők logikusan nem sorozható egy szakminiszter feladatai közé.”

A KSH felügyeleti szervének megváltozása során felmerült az az aggály, hogy a statisztikai szolgálatnak a kormány elnöke alá való rendelése növeli annak lehetőségét, hogy a szolgálatban a szakszempontok rovására politikai szempontok érvényesüljenek. Máig

érvényes *gróf Bethlen István* miniszterelnöknek a statisztikai törvény kapcsán történő e témát érintő országgyűlési felszólalása. Idézzük szavait:

„Az kétségtelen, hogy magának annak a megállapítása, hogy a statisztika mely ügyek kipuhatólásával foglalkozzék, eminenter politikum. Eminenter politikum annak megállapítása, hogy ez az adatgyűjtés sürgősebb-e, vagy a másik; hogy foglalkozunk-e elsősorban szociális statisztikával, a munkanélküliség statisztikájával, vagy foglalkozunk-e mezőgazdasági vagy ipari statisztikával. Ez eminenter politikai kérdés és éppen azért felfogásom szerint helyes is, hogy a statisztika ügye a miniszterelnökség alá kerül. Hiszen a miniszterelnök az, aki a kabinet politikáját irányítja, aki hivatott arra, hogy megállapítsa hogy tulajdonképpen a közéleti szükségletek közül melyik az, amely elsősorban kielégítést kíván s amelynek kielégítése érdekében a statisztikai felvétel szükséges is. Ellenben nem lehet politikum a felelet, amelyet a statisztika a kérdésre ad. Ennek feltétlenül objektív alapon kell megadati és gondoskodásnak kell történnie, mint ahogy gondoskodás történt a múltban is, hogy itt politikai szempontok ne homályosítsák el azt az objektivitást, amelyre minden statisztikának igénye és szüksége van.” (*A magyar statisztikai törvények*; 1994. 46. old.)

Dr. Dobrovits Sándor végül megállapítja, hogy a KSH 1897-ben mintaszerű szervezetet nyert, melynek helyességét egy emberöltő tapasztalatai igazolták, ezért csak kisebb változtatásokra van szükség. Az 1929. évi statisztikai törvény túlzottan nem terhelte többletfeladattal a Hivatalt, így a Hivatal szervezeti felépítése lényeges mértékben nem változott. *Kenessey Zoltán* sematikus ábrát közöl az 1937. évi hivatali felépítésről, melyet kiegészítettünk az 1937. évi Magyar Statisztikai Szemlében közölt létszámadatokkal (*Kenessey*; 1961a, *Magyar Statisztikai Szemle*; 1937. 508. old.).

Az 1937. évi szervezeti felépítés és dolgozói létszám

Elnök		
Elnöki osztály 31 fő	Felülvizsgálati hatáskörrel megbízott miniszteri tanácsos 1 fő	Felülvizsgálati hatáskörrel megbízott miniszteri tanácsos 1 fő
5. osztály. Mezőgazdaság 240 fő ebből 209 ideiglenes	2. osztály. Tanügy és hitélet 16 fő	1. osztály. Általános és szerkesztési ügyek 33 fő
6. osztály. Ipar és közlekedés 39 fő	7. osztály. Külkereskedelem, vámügy 69 fő	3. osztály. Szociális és közegészségügy 16 fő
	8. osztály. Pénzügy és áruk 19 fő	4. osztály. Népeesség, bűnügy, Könyvtár 35 fő

Kimutatás a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal alkalmazottainak létszámáról

Szak	Létszám (fő)
Fogalmazói szak	26
Statisztikai szak	62
Irodakezelési szak	
Tisztviselő	39
Kezelő	39
Egyéb ideiglenes alkalmazott	343
	<i>Összesen</i>
Altisztek és szolgák	56
	<i>Mindösszesen</i>
	565

Megjegyzés. A felépítés és szakok szerinti létszám kisebb mértékben eltér egymástól, melynek lehetséges oka, hogy az információkat különböző forrásokból vettük.

1937-ben 565 fő volt a Hivatal létszáma az ideiglenes alkalmazottakkal együtt. *Dr. Mike Gyula* összeállítása a Hivatal létszámáról és költségvetéséről (*Mike*; 1942) az 1871 és 1942 közötti évekről jól érzékelteti a Hivatal létszámának alakulását a tárgyalt időszakban.

A M. kir. Központi Statisztikai Hivatal alkalmazottainak létszáma

Év	Fogalmazási	Egyéb tud. és szaksem.	Statisztikai	Kezelési iroda-tisztji	Kezelő	Díjnok	Összes munkaerő
1867	4	-	2	-	-	-	6
1871	7	-	8	-	-	-	15
1874	7	-	8	-	-	-	15
1880	8	-	6	-	-	-	14
1890	14	-	35	-	-	-	49
1897	18	-	42	-	-	-	60
1900	20	-	47	-	-	-	67
1913	27	-	95	-	-	-	122
1917/18	27	-	101	-	40	302*	470
1919/20	33	-	110	94	15	208*	460
1922/23	28	-	85	76	20	117	326
1925/26	25	-	65	44	7	81	222
1928/29	26	-	66	41	44	45	222
1931/32	25	-	62	43	35	35	200
1935/36	26	-	62	39	34	33	194
1938/39	26	5	64	41	34	33	203
1940	30	5	75	51	40	41	242
1942	42	-	93	55	55	57	302

* Az ideiglenes díjnokokkal együtt.

„A fenti adatok csak a »költségvetésben megállapított« létszámra vonatkoznak. A Hivatal »tényleges« alkalmazottainak száma a közlőteknél minden időben lényegesen nagyobb volt, különösen nagyobb rendkívüli munkálatok idején (népszámlálás, mezőgazdasági felvétel stb.), amikor a rendkívüli munkaerők száma az állandó jellegű alkalmazottak számát gyakran többszörösen felülmúlta.

A díjnokokra vonatkozólag csak a háborús évektől kezdve vannak adataink, bár díjnok alkalmazottja a Hivatalnak 1867-től kezdve mindig volt.” (*Mike*; 1942. 50. old.)

A második világháborús évek a Hivatal működésére is hatással voltak, több hivatali alkalmazottat katonai szolgálatra hívtak be, ezért ideiglenesen össze kellett vonni osztályokat, új ügyköröket kellett létrehozni, illetve ad hoc jellegű feladatokat is el kellett látni, a statisztikai adatgyűjtések is akadoztak.

Budapest ostroma alatt a Hivatal központi épülete súlyosan megsérült, az épületeket és a berendezéseket körülbelül 40 százalékos kár érte, elpusztult az adatgyűjtések anyagának és a könyvtár állományának egy része. A harci cselekmények megszűnte után azonban hamarosan újraindult a statisztikai munka. 1945 júniusában tájékoztató adatfelvételt hajtottak végre a háborús károkról. Az 1945. és az 1948. években helyreállt a statisztikai adatgyűjtés munkája: a rendszeres adatgyűjtések száma elérte a 160-at (az 1938. évi 180-nal szemben).

Az 1947–1948-as évek politikai-társadalmi változásai a KSH szervezetét és működését sem hagyták érintetlenül. A fennmaradó levéltári és egyéb dokumentumok szerint azonban a KSH szervezete és létszáma még mindig nem változott lényeges mértékben – a létszám 500 és 600 fő körül mozgott – bár feltűnő volt, hogy a Hivatal szervezetében megjelentek az ún. ügykörök, melyek osztályokra tagozódtak. (Ezek az ügykörök már előképei voltak a későbbi főosztályokra alapozott struktúrának.) A jelentős változások előtti utolsó szervezeti tagozódás az 1948. május 8-án kiadott körlevél kísérelőjegyzéke szerint a következő volt. (KSH Levéltár, 1949.)

A Hivatal szervezeti felépítése 1948. május 8-án

Ügykör, osztály, alosztály

Elnök

Aelnök

I. Központi ügykör

1. Elnöki osztály

a) Házipénztár

b) Iroda

c) Gazdasági s. hivatal

2. Igazgatási információs osztály

(Térképészet)

3. Könyvtár

II. Társadalomstatistikai ügykör

1. Népszámlálási osztály

(Törzskönyv)

2. Népmozgalmi osztály

3. Szociális osztály

4. Kultúrstatistikai osztály

III. Forgalmstatistikai ügykör

1. Pénzügyi statisztikai osztály

2. Árstatistikai osztály

3. Külkereskedelm- és közlekedés-
statisztikai osztály

(Közlekedés)

IV. Termelési statisztikai ügykör

1. Mezőgazdasági statisztikai osztály

2. Iparstatistikai osztály

Már dr. Dobrovits Sándor 1929-es tanulmánya jelezte, hogy a jelentős társadalmi-politikai-gazdasági és nem utolsósorban területi változások ellenére a KSH szervezeti struktúrája, működése a magyar közigazgatásban ritka folyamatosságot mutatott és ez egészen 1948-ig megmaradt. Az évtizedek során kialakult munkatársi közösség viszonylag állandó volt, ez jellemezte már a KSH korábbi időszakát is. A vezető és az érdemi munkatársak életpályájában bizonyára ki tudnánk mutatni a Hivatalhoz való ragaszkodást. A viszonylagos szervezeti stabilitás mellett azonban a létszám lassú emelkedése figyelhető meg. Ez összefügg a köz- és magánszférának a társadalmi és gazdasági fejlődésből következő egyre nagyobb adatigényével, a KSH szerepének erősödésével, a saját adatgyűjtési és feldolgozási rendszer kiépülésével, bővítésével. Mindemellett a területi szervek hiánya is okozhatta a létszám bővülését, hiszen több olyan feladatot is a KSH-ban kellett megoldani, melyet a későbbi időszakban a területi szervek végeztek el. Láthat-

tuk, hogy az ideiglenesen alkalmazott munkaerőnek a KSH-ban hagyományosan nagy jelentősége volt, ami meg is nehezítette a KSH létszámgazdálkodásának elemzését.

AZ 1948 ÉS 1988 KÖZÖTTI IDŐSZAK²

A magyar történelemben 1948 jelentős változásokat hozott. Megszűnt az ún. koalíciós időszak, elkezdődött a pártállami diktatúra. A közigazgatást szovjet mintára átszervezték, a közigazgatásban dolgozók jelentős részét elbocsátották, a személyi állomány nagy része kicserélődött. A fiatalok tömegei áramlottak a közigazgatásba, a magyar történelemben ritka pillanat lehetett, mikor egy korosztály, az ún. „fényes szelek” (köülbelül az 1928 és 1932 között születettek) nemzedéke, jelentős pozíciókba jutott és azt hosszú évtizedeken át többnyire meg is tartotta.

1948–1949-ben – az igazgatás más területeihez hasonlóan, részben a politikai szempontú kádercsere, részben az általános létszámfejlesztés miatt – alapvetően megváltozott a KSH apparátusának személyi összetétele. Az akkori politikai és gazdasági vezetés a KSH-t – a szovjet tanácsadásnak megfelelően – egy óriási információközponttá kívánta fejleszteni, és fő feladatává a Tervhivatal kívánalmainak teljesítését és az „eredmények” statisztikai szempontú alátámasztását tette. Az 1945 előtthöz képest a KSH-ban döntő módon megváltozott a társadalom-, illetve gazdaságstatisztika viszonya, a KSH-tól elsősorban gazdaságstatisztikai adatok gyűjtését várták. Szervezeti felépítésében meghatározóvá váltak az ágazati főosztályok, és az adatgyűjtési rendszer főleg ezek „fontosságát” vette figyelembe. A közlemények túlnyomórészt „adattár” típusúak voltak, tehát a KSH-nak elsősorban az adatgyűjtés és -összeállítás volt a feladata és kevésbé az elemzés, kutatás. (Ez utóbbira olykor „szigorúan titkos” jelentésként tartottak igényt.)

1948. november 16-án a Hivatal életét hosszú időre meghatározó személyi változás történt: a politikai változások következtében kinevezték Péter (Pikler) Györgyöt a Hivatal elnökévé, aki több mint 20 évig irányította a magyar statisztikai szolgálatot. Ekkor a Hivatal valamennyi felső vezetőjét kicserélték, többnyire elbocsátották vagy alacsonyabb beosztásba helyezték őket; a kisebb beosztásokban is látványos változások történtek, az eltávozottak helyét főleg fiatalokkal töltötték be. Mindezek mellett, a későbbiek során, miután a Hivatal személyi állománya stabilizálódott, Péter György sokat tett a Hivatal tekintélyének biztosításáért, autonómiájának megőrzéséért. Az említett korszakban szinte egyedülálló volt, hogy egy olyan vezető személyiség, mint Péter György húsz éven át egy országos hatáskörű szerv élén maradjon. Talán azért is történhetett ez meg, mert a KSH, „szélményekos” helyzete miatt, bizonyos fokig előnyösebb helyzetben volt azon igazgatási intézményeknél, melyeket az akkori politikai vezetés jobban kitüntetett figyelmével. A minisztériumokat és a többi főhatóságot erősebben ellenőrizték, kevésbé tették lehetővé, hogy bár „politikailag megbízhatatlan”, de szakmailag kiváló munkatársakat foglalkoztassanak, ott gyakran cserélték a vezető gárdát, és többször voltak átszervezések is.

A KSH szervezeti és személyi stabilitása (illetve változása) bizonyos szempontból a Hivatal feladatával is összefüggött. A szűkebb és tágabb szakma számára nem kíván magyarázatot, hogy a statisztikai munka igen értékes részét képezik az ún. „idősorok”, mert az

² A jelen fejezet összeállításához felhasználtam a *Statisztikai Szemlében* több mint egy évtizede megjelent KSH-ról írt cikksorozat anyagát (Lakatos; 1991, 1992).

egyres statisztikai jelenségeket nemcsak térben, hanem időben is el kell helyezni. (Ha megszüntetünk egy több éve tartó adatgyűjtést, akkor számolni kell azzal, hogy egyfelől az adott idősor is megszűnik, a feladattal megbízott szakemberek is szétszélednek és az adatgyűjtés esetleges újraindítása nehéz feladat.) Ezért óvatosan kell bánni a szervezeti és személyi változtatásokkal, ugyanis egy kevésbé átgondolt intézkedés jelentős kárt okozhat az „információvagyonban”. A Hivatal szervezeti stabilitása azonban nemcsak annak volt köszönhető, hogy sikerült kivédeni a gyökeres szervezeti változtatásokat követelő „idegen” hatásokat, hanem ez a stabilitás a statisztikai munka természetéből is adódott. Az ún. adatgyűjtés jellegű munka szakmai fortélyait főleg a gyakorlatban lehet elsajátítani. Pontos szakmai munkaköri leírások híján egyes munkatársak monopolhelyzetbe is kerültek, közülük némelyek féltve őrizték szakmai „titkaikat”, és joggal gondolták, hogy munkakörüket nehéz lenne más személyekkel betölteni. Ez azonban egyúttal hátrány is volt, mert azok, akik évtizedekig ugyanazon témával foglalkoznak, nehezen tudják konvertálni tudásukat, és így a munkahely-változtatás is nehézségekbe ütközik. (Nem véletlen, hogy főleg az elemző- és kutatóképességgel, valamint gyakorlattal rendelkező munkatársak a mobilabbak.)

A Hivatal felső vezetői 1949. április 22-én kollégiumi ülést tartottak. (A kollégiumot mint a KSH új vezető testületét Péter György vezette be. Tagjai voltak a fontosabb szervezeti egységek vezetői és a hivatali pártszervezet vezetője.) Ezen az ülésen új ügybeosztás tervezetének elkészítéséről határoztak. 1949. május 13-án a Hivatal kollégiuma újra ülést tartott, melyen az elnök bejelentette, hogy:

„... a Párt Államigazgatási Osztálya a Kollégium ügybeosztási javaslatát nem fogadta el azzal az indoklással, hogy a tervezett 3 főosztály az ügykörök túlzott összevonását jelentené és nem lenne megfelelő megoldás, hogy egy főosztálynak két felelős vezetője legyen. Az eredetileg tervezett 3 főosztály helyett a Hivatalnak 6 főosztályból kell állnia.” (KSH Levéltár; 1949)

Az 1949. május 20-i kollégiumi ülésen már bejelentették, hogy a párt a módosított ügybeosztást elfogadta.

A Hivatal ügybeosztása, szervezete és létszáma ezt követően – a levéltári források szerint – így alakult.

A Központi Statisztikai Hivatal szervezete, 1949

Főosztály, osztály	Létszám (fő)
<i>Elnöki főosztály</i>	192
Személyzeti osztály	40
Tájékoztatási osztály	58
Gazdasági hivatal	94
<i>Ipari főosztály</i>	140
Termelés statisztikai osztály	45
Készletstatisztikai osztály	74
Munkabérstatisztikai osztály	21
<i>Mezőgazdasági főosztály</i>	102
<i>Forgalomstatisztikai főosztály</i>	118
Kereskedelmi és közlekedés-statisztikai osztály	68
Árstatisztikai osztály	11
Pénzügyi statisztikai osztály	39
<i>Népességstatisztikai főosztály</i>	128
Népszámlálási osztály (1949. IV. 30-i állapot)	128
<i>Szociális- és kultúrstatisztikai főosztály</i>	53
Szociális osztály	27
Kultúrstatisztikai osztály	26
<i>Összesen</i>	733

Az 1950-es évtized a folyamatos átszervezések jegyében telt. Új főosztályok alakultak, régiéik megszűntek, újabb és újabb szétválasztások és összeolvadások történtek.

A Hivatal létszáma egyre növekedett, 1952-re elérte a 911 főt. 1952-ben a létszám részlegenként a következő volt (*KSH Levéltár*; 1949).

A Központi Statisztikai Hivatal szervezeti felépítése, 1952

Főosztály, osztály	Létszám (fő)
Elnöki titkárság	6
Titkos ügykezelés	6
Főkönyvelőség	20
Gazdasági Hivatal	163
Középgépipari osztály	6
Tájékoztatási osztály	26
Összeirási osztály	9
Személyzeti főosztály	18
Oktatási és szerkesztési főosztály	39
Ipari főosztály	126
Mezőgazdasági főosztály	148
Forgalomstatisztikai főosztály	73
Beruházási és építőipari főosztály	56
Közgazdasági főosztály	75
Egészségügyi és kulturális főosztály	50
Népeselemsztatisztikai főosztály	50
Szervezési és ellenőrzési főosztály	40
<i>Összesen</i>	<i>911</i>

A szervezeti felépítésből jól látható, hogy milyen jelentős túlsúlyra tettek szert az el-látó jellegű részlegek (például önálló, nagy létszámú Gazdasági Hivatal) és a gazdaság-statisztikai ágazati egységek.

A magyar statisztikai szolgálat életében nagy jelentősége volt annak, hogy sok évti-zedes próbálkozás után, 1952-ben megalakulhattak a KSH területi szervei. A területi sta-tisztikai szervek a KSH Budapest Fővárosi Igazgatóságából, a KSH megyei igazgatósá-gokból és a KSH járási, városi felügyelőségeiből álltak.

A budapesti, valamint a megyei igazgatóságok közvetlenül a KSH irányítása alá tar-toztak, míg a megyei jogú városok és járási felügyelőségek a területileg illetékes megyei igazgatóság irányítása alá voltak rendelve. A városi felügyelőségeket a járási felügyel-őségek irányították.

Az igazgatóság élén az igazgatóságvezető állt, aki egyben a megye területén levő vá-rosi és járási felügyelőségek munkájáért is felelt. (Mint említettük, a Fővárosi Statisztikai Hivatal már a kezdetektől működött, de tevékenysége csak a főváros területére korláto-zódott és 1950-ig nem tartozott a KSH alárendeltségébe.)

1949 és 1952 között (a részleteket nem taglaljuk) már voltak próbálkozások a területi szervek megalakítására, ezek azonban az illetékes területi (megyei) tanácsok keretében mű-ködtek és kettős alárendeltségben dolgoztak. Főleg a területi tanácsok adatigényeit elégítet-ték ki és kettős kötődésük miatt nem mindig tudták a KSH országos jelentőségű adatfelvé-teleit is támogatni. (Ez fontos tanulság a jövőre nézve is, mert jól érzékelteti azt a helyzetet, amikor a KSH területi szervei nem kizárólagosan a KSH irányítása alá tartoznak.)

1952. április 1-jén a területi szervek megalakultak. Csak a KSH-nak voltak alárendelve feltehetően azzal a céllal, hogy a KSH és a területi szervek munkájából a helyi partikuláris befolyást kizárják.

A KSH területi szerveinek irányítását az elnök megbízásából a Területi (1957 előtt Szervezési és Ellenőrzési) főosztály végezte oly módon, hogy a szakmai főosztályok igényei alapján, éves munkatervben szabta meg a területi szervek feladatait és ellenőrizte a feladatok végrehajtását. Feladata volt továbbá, hogy megvédje az igazgatóságokat az ágazati főosztályok túlzott és sokszor indokolatlan követeléseitől. Ahhoz, hogy ezt a feladatot a főosztály kellő hatékonysággal el tudja látni, a mindenkori elnök teljes támogatására volt szükség.

A KSH ezzel a szervezeti változással alapvető pozíciókat szerzett a közigazgatásban, ugyanis a központi közigazgatás szerveinek (például a minisztériumoknak) állandó törekvésük volt, hogy megyei szinten saját alárendeltségükbe tartozó helyi szervezettel rendelkezzenek. Ugyanakkor a KSH belső személyi állományának „felfrissítése” szempontjából is jelentős volt ez az esemény, mert a következő évtizedekben gyakran az igazgatóságok munkatársaiból került ki a helyi és a központi vezetői állomány utánpótlásának egy része. Szakmai szempontból is előremutató volt az igazgatóságok megalakulása, mert így rendelkezésre álltak az adatfelvételekhez nélkülözhetetlen helyi ismeretek is. A létszám az 1953-as költségvetés szerint a következőképpen alakult.

A hivatalos statisztika létszáma, 1953
(a Hivatal központja és a kirendeltségek együtt)

Állandó alkalmazottak	Létszám (fő)
Vezetők	93
Érdemi ügyintézők	1 674
Ügyviteli alkalmazottak	237
Kisegítők	135
	Együtt
	2 139
Időszaki alkalmazottak	228
	Összesen
	2 367
Ebből:	
a kirendeltségek vezetői	29
érdemi ügyintézői	1 059
ügyviteli alkalmazottai	43
kisegítői	4
	Összesen
	1 135

Az 1950-es években, az említett pozitívumok mellett, nyilvánvalóvá vált, hogy a KSH szervezete túlcenzurált, jelentősen megnőtt a létszám, nem függetlenül az egész társadalomban-gazdaságban végbement folyamatoktól. Időszerűvé vált a statisztikai rendszer és ezen belül a KSH szervezetének módosítása. Már *Gerő Ernő*, a KSH-t nyolc évén át felügyelő, a kor jelentős befolyással bíró, gazdasági ügyekkel megbízott vezetője is jelezte e hiányosságokat, amikor 1956. július 28-án elbúcsúzott a KSH kollégiumától. A jegyzőkönyv (KSH Levéltár, 1957) szerint Gerő kijelentette, hogy a jövőben több tényszerű elemzést kell készítenie a Hivatalnak a társadalom és gazdaság állapotáról, erősítenie kell a statisztikai munka tudományos jellegét, a tervezés decentralizálásával a statisztikának is számolnia kell. Beszédében már olyan reformlépéseket szorgalmazott, me-

lyek később, az 1960-as években valósultak meg. A változások szükségességét az is jelezte, hogy Péter György 1957. január 14-én előterjesztést készített a felügyeleti szervként funkcionáló Gazdasági Bizottsághoz, ebből idézünk néhány fontosabb részt és egyben közöljük a javasolt új hivatali szervezet főbb elemeit (*Megyei és városi statisztikai értesítő*; 1957).

„KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

Tárgy: a Központi Statisztikai Hivatal új szervezetének megállapítása.

E l ő t e r j e s z t é s a Gazdasági Bizottsághoz

A tervgazdálkodás bevezetése utáni első években, amikor a gazdasági életben a centralisztikus vezetés mindenre kiterjedően érvényesült és amikor még a Statisztikai Hivatal sem rendelkezett a szocialista statisztikában jártas szakemberekkel, a Hivatal létszáma meglehetősen magas, 1951-ben például 1023 fő volt. A további években ezt a létszámot fokozatosan 618 főre, a vidéki létszámot, amely 1952-ben 1140 fő volt, fokozatosan 959 főre csökkentettük.

A Statisztikai Hivatal központi létszáma részben azért, mert egyes szervezeti egységek összevonhatók, részben azért, mert a vállalati öngazdátás megteremtése után a központi irányításhoz kevesebb adatra és ritkább időközönként lesz szükség mint eddig, csökkenthető. A szervezeti összevonás után kevesebb osztályvezetőre, főosztályvezetőre, elnökhelyettesre lesz szükség. Egyes szervezeti egységek teljesen megszüntethetők. Miután feltételezhető, hogy a vezetéshez ritkább időközönként és kevesebb adat kell a jövőben (pl. kevesebb tervmutatót kell mérni, kevesebb cikkre terjed ki az anyaggazdálkodás, stb.), csaknem minden szakstatisztikai osztály létszáma csökkenthető.

A *Statisztikai Hivatal megyei és járási szervezetének létszáma* is csökkenthető. Munkájukra azonban ezután is szükség lesz, mert a helyi szervek, tanácsok fokozódó szerepe megkívánja, hogy a statisztikai adatok községi, járási, városi és megyei bontásban kerüljenek feldolgozásra és közzétételre.

1.) A Gazdasági Bizottság a Központi Statisztikai Hivatal új szervezetét az alábbiakban állapítja meg:

- Elnök
- 2 elnökhelyettes
- Elnöki titkárság
 - I. Ipari főosztály
 - II. Mezőgazdasági főosztály
 - III. Népesedési és szociális statisztikai főosztály
 - IV. Forgalmstatisztikai főosztály
 - V. Közgazdasági főosztály
 - VI. Tájékoztatási főosztály
 - VII. Területi szervek főosztálya
 - Főkönyvelőség
 - Tanulmányi és nemzetközi kapcsolatok osztálya

2.) A Gazdasági Bizottság a Központi Statisztikai Hivatal igazgatási létszámát 415 főben, a vidéki szervezet létszámát 800 főben állapítja meg.

3.) A Gazdasági Bizottság hozzájárul, hogy a Központi Statisztikai Hivatal a létszámcsökkentés következtében felszabaduló beralap 10 %-át bérfeszültségek enyhítésére és kiváló szakemberek alkalmazására használja fel.”

A tervezett létszámcsökkentés és szervezeti felépítés ebben a formában soha nem valósult meg teljesen, további részlegek alakultak; például a Személyzeti főosztály vagy a számítástechnikát összefogó Ügyvitel-gépesítési Felügyelet. További érdekes fejlemény, hogy az 1955-ben létrehozott elnökhelyettesi beosztásokat 1957-ben megszüntették és 1961-től újra bevezették.

A Hivatal létszámát is egyre nehezebben lehetett pontosan megállapítani, mert a Hivatal vezetése – a valós létszám homályba hagyásának szándékával – mindig kihasználta a háttérintézmények – például a népszámlálás, a kutatóintézetek, a számítástechnikai egységek – és a központ közötti létszámmozgatásból adódó lehetőségeket. (Ha az aktuális direktívák szerint a központ létszámát kellett csökkenteni, akkor a háttérintézményekbe, ha a háttérintézmények létszámának csökkentése volt a kívánatos, akkor a központba „menekítették” át a munkatársakat.) A Hivatal munkaszervezete az 1957 és 1961 közötti szervezeti változásokat követően stabilizálódott, és 1970-ig lényeges változások nem történtek.

A KSH-nak, a már említett „szélárnyékos” helyzete különösen az 1960-as években kezdett gyümölcsözőn hatni. Az 1950-es évek közepén megkezdődött a gazdasági reformelképzelések kialakítása, és ebben a Hivatal egyes szakemberei – mindenekelőtt Péter György – is részt vállaltak. E munkálatok során hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a reformot nem lehet végrehajtani valós adatokon nyugvó információszolgáltatás nélkül. Különösen a társadalomstatistikai ág erősödött meg, de változások történtek a gazdaságstatistikában is. (Növekedett az igény az elemzés és a kutatásjellegű tevékenységek iránt, ebben az időben (1963) alakult meg a Népeségtudományi Kutató Intézet és a Gazdaságkutató Intézet.)

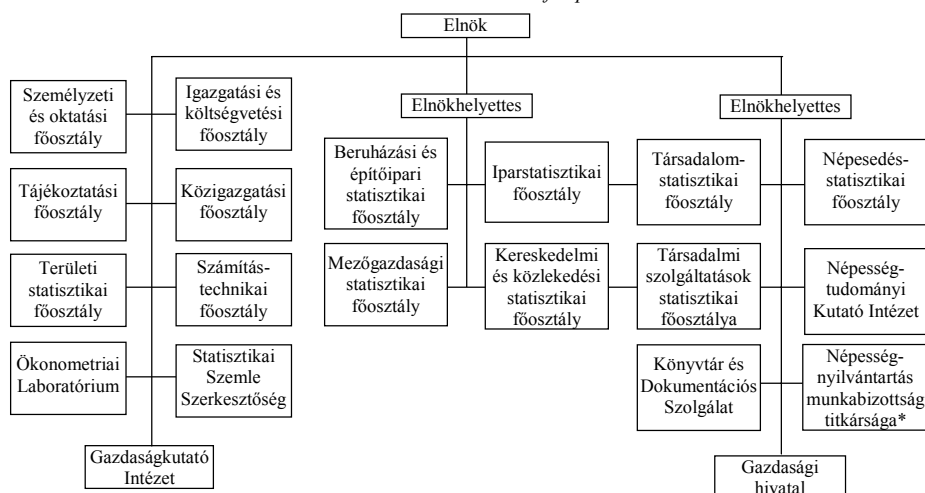
Az 1968-as gazdasági reform a politikai, de főleg az igazgatási intézményrendszerben is hozott némi változást.

A gazdasági reform szellemének megfelelően új szervezeti egységek alakultak, anélkül azonban, hogy az 1950-es években kialakított alapstruktúrához hozzányúltak volna. (Például a társadalomstatistika erősítése céljából létrehozták ugyan a Társadalomstatistikai főosztályt, de ugyanakkor továbbra is változatlanul hagyták a nagy létszámú ágazati főosztályokat.) E folyamat eredményeképpen a szervezeti részegységek száma növekedett és – a korabeli szervezeti sémából látható – bonyolultabbá váltak a hierarchikus viszonyok.

A reform szellemének visszafogott beáramlása a KSH-ba több okra vezethető vissza. 1. A politikai-gazdasági környezet lényegében nem változott, a pártközpont, és a kormányzat továbbra is igényelte azokat az információkat, melyeket az 1948 utáni gazdaságstatistika szolgáltatott. 2. Az előmeneteli és bérezési rendszer továbbra is elősegítette a szervezeti osztódást. 3. Szerepet játszott a Hivatal jellegéből, feladataiból származó konzervativizmus is.

Ismeretes, hogy 1972 és 1974 között fordulat következett be a politikai, gazdasági életben. A reformellenes erők jelentős befolyásra tettek szert és ez érződött a KSH tevékenységében is. Újra erőteljesebben jelentkezett az az igény, hogy a KSH adatokkal támassza alá a „sikereket”, és tovább működtesse az 1950-es években kialakított konzervatív struktúrákat. (Például ebben az időben fogalmazódott meg az az igény a KSH-val szemben, hogy olyan osztály- és rétegstruktúrát állítson össze, melyben a munkásosztály túlsúlya kimutatható.)

A KSH 1972. évi szervezeti felépítése

* Ez volt az elődje a mai BM Központi Adatfeldolgozó, Nyilvántartó és Választási Hivatalnak.

Fontos tényező volt, hogy a számítástechnikai fejlesztéspolitika irányításának központja a KSH lett. Valóságos számítástechnikai birodalom alakult ki a KSH körül, mely a következőképpen épült fel.

A Számítástechnikai főosztály, illetve a felügyelt szervek létszáma 1970-ben

Megnevezés	Létszám (fő)
Titkárság	13
Számítástechnikai Igazgatóság	315
Számítástechnikai Oktató Központ	39
Számítástechnikai Tájékoztató Iroda	24
Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat	1 374
„INFELOR” Rendszertechnikai Vállalat	242
Statisztikai Kiadó Vállalat	221
<i>Összesen:</i>	2 228

Az országos helyzethez hasonlóan, a reformellenes erőknek a KSH-ban sem sikerült teljes mértékben leállítani azokat a megújulási törekvéseket, melyek az 1960-as évek közepétől megfigyelhetők voltak a KSH tevékenységében. A társadalomstatisztikában 1976-tól megalakult az Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer (ELAR), mely lehetővé tette a társadalmi élet változásainak reprezentatív mintán történő folyamatos nyomon követését. Mindazonáltal 1978-ban az 1970-ben alakult Társadalomstatisztikai főosztályt átszervezték és ebben az időszakban hajtották végre például az 50 ún. „kiemelt” nagyvállalat helyzetét bemutató, felülről kierőszakolt adatgyűjtést is.

Az 1970-es évek végére tehető, hogy megkezdődtek az igazgatási szférát érintő költségvetési elvonások, amelyek jelentős mértékben érintették a KSH tevékenységét is. A fokozatos költségcsökkentés következtében először a KSH dolgozóinak – főleg a fogal-

mazói karnak – a jövedelme kezdett látványosan csökkenni, majd az üres státusokat kezdték megszüntetni, végül a nyugdíjba vonuló munkatársak helyére nem vettek fel új munkaerőt. Ebben az időszakban a Hivatal vezetése kénytelen volt a dologi költségeket oly mértékben csökkenteni, hogy az már a működésképtelenség veszélyét hordozta magában. A munkatársak egy része, a jövedelemcsökkenés miatt, arra kényszerült, hogy külföldmunkát vállaljon, és ez óhatatlanul azt eredményezte, hogy kevesebb energiát tudott a hivatali munka megújításába fektetni. A vállalati, banki és az államigazgatási szféra és a KSH jövedelmi különbségeinek növekedése miatt az 1980-as évtizedben a Hivatal érdemi munkatársi gárdájának több jelentős tagja távozott a KSH-ból, gyengítve ezzel a Hivatal szellemi erejét.

Mindezt csak egy radikális hivatali átszervezés enyhítette volna, ez azonban nem következett be. Már akkor is olyan átszervezésre lett volna szükség, amely az emberi munkaerővel való takarékosagra ösztönöz, a legjobb erőket pedig a stratégiai szempontból legfontosabb pontokra koncentrálja stb. Voltak kisebb átalakítási kísérletek, ezek azonban csak látszatmozgások voltak.

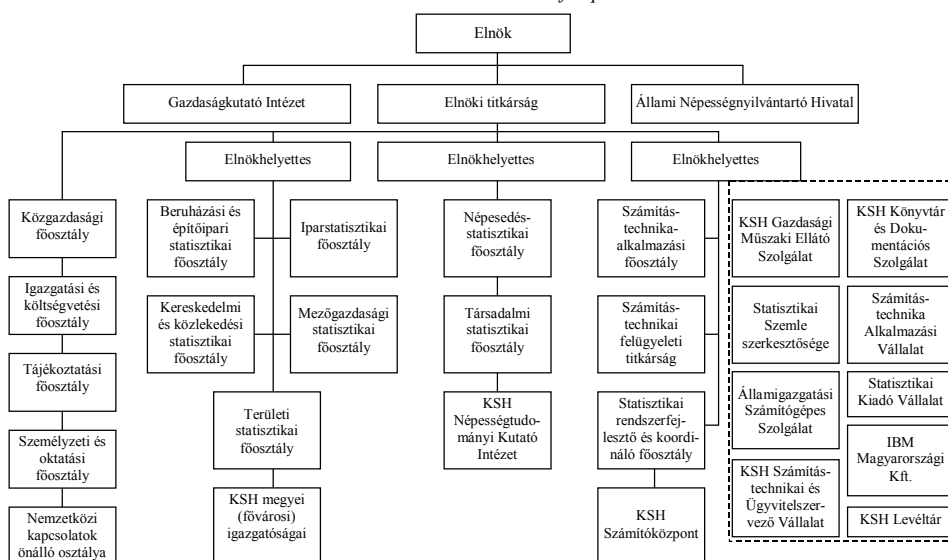
A KSH-ra is jellemző volt egyes főosztályok meglehetősen széles körű autonómiája, erős érdekérvényesítési pozíciója, mely többek között a főosztályokra kiosztott álláshe-lyek őrzésében nyilvánult meg, azaz az egyik főosztály a másik főosztály részére státust önként csak a legkritikább esetben adott át. Ez nehézkessé tette a feladatváltás következtében szükségszerű munkaerő-átcsoportosításokat, és nem tette lehetővé, hogy a KSH minél gyorsabban és hathatósabban válaszoljon a felmerülő külső igényekre. Mindezek következtében a Hivatal az 1980-as évtizedben anyagi szempontból egyre nehezebb helyzetbe került, információ-rendszere egyre kevésbé tudta követni a gazdaságban és a társadalomban végbemenő változásokat, az elemző statisztikusi (régii szóhasználattal élve a fogalmazói) kar személyi összetételének szellemi kapacitása csökkent. Noha a KSH tevékenységében alapvető változások nem következtek be, néhány területen azért voltak előremutató próbálkozások. Az előbbieken ellenére növekedett az elemző kiadványok száma, történtek erőfeszítések az élvezetesebb, színesebb tájékoztatásra (lásd az Életszívnal-füzeteket), egyre több olyan kiadvány született, amelyeket a különböző főosztályok közösen állítottak elő, megvalósult néhány magas színvonalú társadalomstatisztikai felvétel, az 1984. évi mikrocenzus, az 1986-os időmérleg-felvétel, a gazdaságstatisztikai kiadványok között több, az ágazati jelenségeken túlmutató, szintetizáló összeállítás jelent meg stb.).

1972 és 1987 között három elnökhelyettesi pozíciót alakítottak ki és jól látható a számítástechnikai egységek súlyának növekedése.

A jelzett időszakról pontos létszámkimutatások nem állnak rendelkezésre. 1970 és 1990 között a KSH-központ létszáma becsülhetően körülbelül ezer fő volt, az igazgató-sági létszám – az ELAR-összeírók nélkül – pedig 1200 fő körül állandósult.

1987-re a KSH elérte „növekedése határait”. Létszámában és működésében a magyar közigazgatás egyik legnagyobb és legösszetettebb szervezetévé vált. Az 1973. évi statisztikai törvényt követően a KSH elnöke még olyan jogszabályt is kiadhatott (rendelet), mely kötelező feladatokat is szabhatott az állampolgároknak, valamint – államtitkári rangban – a kormány ülésein is részt vehetett. A rendszerváltozás közeledtével és beteljesülésével azonban szükségessé vált a KSH szerepének és a közigazgatásban elfoglalt helyének átértékelése, a jogszabályi környezet változtatása.

A KSH 1987. évi szervezeti felépítése

A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁNI ÉVEK

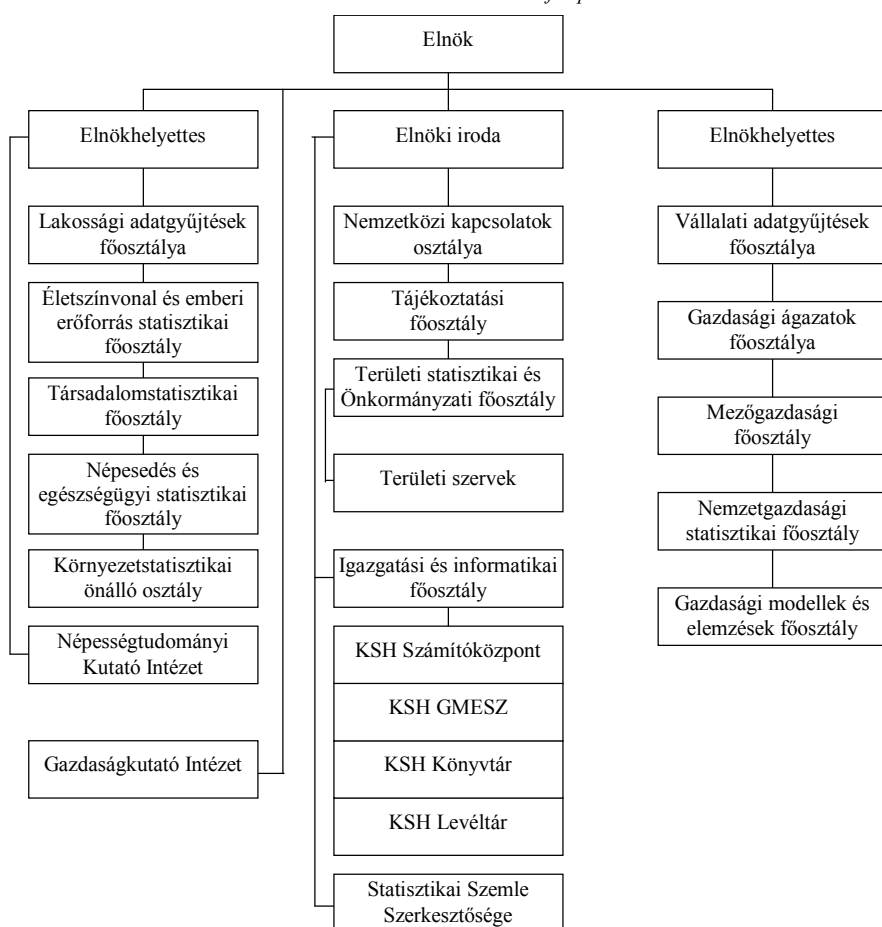
Tevékenységéből adódóan a KSH soha nem függetleníthette magát a környezetében történő változásoktól. Így, amikor az 1980-as évtized végén nyilvánvalóvá vált, hogy a radikális politikai-gazdasági változás kényszere alatt a közigazgatási szervezetrendszernek is át kell alakulnia, a KSH-ban is lépések történtek a statisztikai szolgálat, ezen belül a Hivatal működésének felülvizsgálatára. A jelen dolgozat keretei nem teszik lehetővé e korszak alapos vizsgálatát, csupán arra van lehetőség, hogy néhány alaptendenciát felvázolhassunk.

1988 őszétől, a KSH elnökének kezdeményezésére, közel tíz munkabizottság felállítással megkezdődött statisztikai adatgyűjtési rendszer, a statisztikai szolgálat és a Hivatal működésének átvilágítása. Az átvilágítás belső erőkkkel történt, azaz nem külső, a KSH-tól független szerv kapta meg a feladatot. Az átvilágítás eredményét „A statisztikai szolgálat átalakulási programja, 1990–1992” címmel a főosztályvezetői értekezlet 1989. szeptember 8-án tartott ülésén vitatta meg (*KSH Tájékoztató*; 1989). A program széles körű intézkedéscsomagot tartalmazott, mely a KSH külső kapcsolatrendszerének átalakításától, az új statisztikai törvény elkészítésén át, a KSH munkatársainak képzéséig megfogalmazta a lehetséges alternatívákat. A KSH-ban ezeket a tervezeteket vitára bocsátották, melynek csúcspontját az 1990. április 13-án tartott kibővített főosztályvezetői értekezlet jelentette (*KSH Tájékoztató*; 1989). Ennek kapcsán szeretnénk emlékeztetni egy „civil” szerveződésre, az 1988. évben a KSH akkori, túlnyomórészt ifjabb munkatársai-ból alakult alternatív reformelképzeléseket kidolgozó Statisztikus Körre, melynek képviselői ezen az értekezleten szintén részt vettek (*Visi Lakatos*; 1990). Az összegyűjtött időpontja körül már folytak a rendszerváltozást megalapozó országgyűlési választások, ezért a résztvevők közül többen felvetették, hogy a statisztikai szolgálattal kapcsolatos reform-

lépésekkel célszerű megvárni az új kormány megalakulását és a statisztikai szolgálattal kapcsolatos terveket az új kormányzat közigazgatásireform-elképzeléséhez kell igazítani.

A KSH-ban a rendszerváltozást követően a vezetésben és a személyi állományban jóval kevesebb változás történt, mint a közigazgatás más területein, és ez a körülmény magában hordozta annak lehetőségét, hogy a folyamatosság és a megújulás szempontjai egyaránt érvényesüljenek. A rendszerváltozás utáni első jelentős átszervezés folyamán viszonylag egyszerűbb munkaszervezetet sikerült felállítani, melyben néhány szokatlan megoldás is született.

A KSH 1990. évi szervezeti felépítése

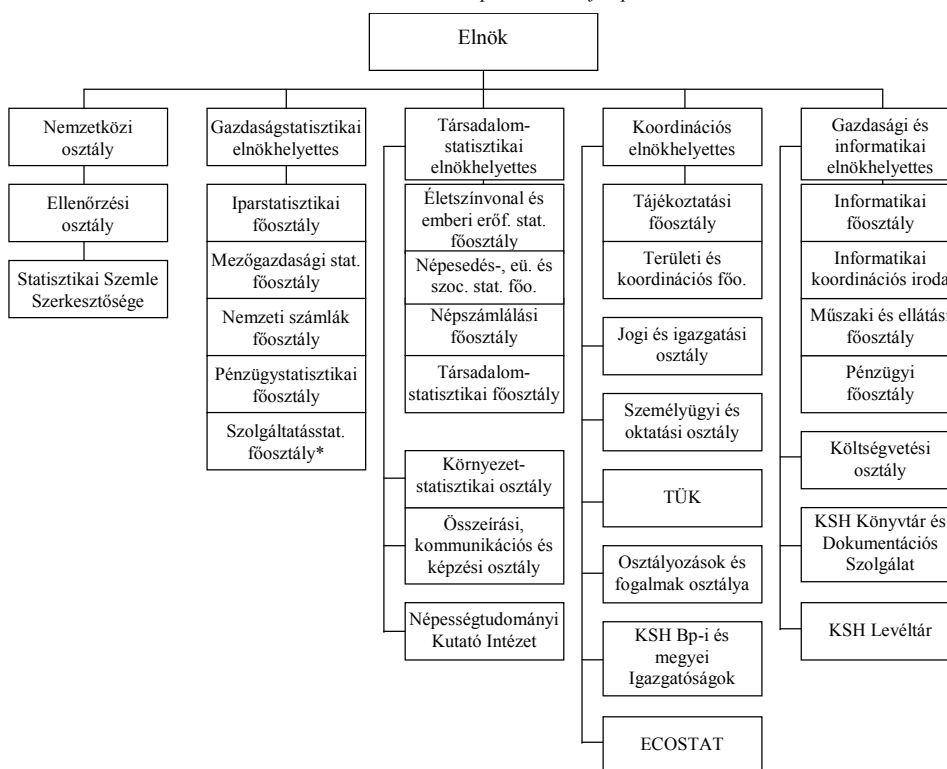

Megmaradt az 1963-tól követett koncepció, miszerint a társadalom-, illetve a gazdaságstatisztikai területet külön elnökhelyettesek felügyelik, az ún. funkcionális egységeket pedig közvetlen elnöki irányítás alá rendeljék. Új megoldás volt az Elnöki iroda létrehozása, melynek előképe már az 1948 előtti hivatali szervezetben is feltűnt (Elnöki osztály). Valamennyi adatgyűjtés szervezését, irányítását mind a társadalom-, mind a gazda-

ságstatisztikai területen egy-egy főosztály hatáskörébe rendelték, a gazdaságstatisztikai területen pedig az ún. ágazati részlegeket – a mezőgazdaság kivételével – egy főosztályba szervezték. Ez a rendszer csak nagyon rövid ideig működött, majd többé-kevésbé visszaállt az 1980-as évtizedre jellemző szervezeti struktúra.

Ezt követően is történtek kisebb-nagyobb szervezeti változások. 1989-ben az újonnan alakult Állami Számvevőszék több vizsgálatot végzett a Hivatalban. Egyik legkritikusabb észrevételük az volt, hogy a KSH háttérintézményeinek egy részét meg kell szüntetni és be kell építeni a hivatali szervezetbe. Így a KSH Gazdasági-Műszaki Ellátó Szolgálat, a KSH Számítóközpont és a KSH Népszámlálás önálló költségvetési szervként megszűntek működni és ezután a KSH központi részegységeiként funkcionáltak. Kiemelték a KSH szervezetéből a Gazdaságkutató Intézetet, mely a továbbiakban nyereségérdekelte szervezatként működött (GKI Gazdaságkutató Rt.). 1995-től pedig a KSH háttérintézményeként kezdett működni a Pénzügyminisztériumtól átvett Ecostat Gazdaságkutató Intézet.

A KSH 1999. év közepi szervezeti felépítése

* 2001-ben kivált a külkereskedelmi főosztály.

A KSH-ban mindig is nagy jelentőségű és létszámú informatikai részleget többnyire önálló elnökhelyettes felügyelte, egy rövid megszakitás után ez a terület újra elnökhelyet-

teszi szintű felügyelet alá került, továbbá ehhez a területhez tartoztak még a KSH gazdálkodásával megbízott részegységek is (például Műszaki és Ellátási főosztály).

A statisztikai szolgálat életében nagy jelentősége volt az adott kor által igényelt statisztikai törvény megalkotásának. A hivatali szervezet működésének biztos alapot adott a rendszerváltozás utáni első, 1993. évi XLVI. tc. (a statisztikai törvények sorában a hatodik) statisztikai törvény elfogadása és kihirdetése.

A munkaszervezetben történt további változások általában a funkcionális jellegű részegységeket érintették, melyek közé tartozott az adatgyűjtés koordinálása, a módszertani feladatok teljesítése, oktatási, szervezeti, területi, tájékoztatási feladatok ellátása. Állandóan változott, hogy a funkcionális jellegű részegységek közül mely terület tartozzék közvetlenül az elnök, illetve az egyes elnökhelyettesek irányítása alá. E területek hatékony irányítása érdekében 1998-ban létrehoztak egy újabb elnökhelyettesi pozíciót (koordinációs elnökhelyettes).

Az 1990-es évtizedben a KSH-központban dolgozók létszáma az 1992. évi 788-ról 2001-ben 909 főre emelkedett (engedélyezett létszám). Ugyanezen időpontokban az igazgatóságok engedélyezett létszáma 1382-ről 995-re változott, ugyanis az ELAR-összeírók kikerültek a rendszerből. A létszámalakulást az 1950-es évektől kezdve áttekintve tehát elmondható, hogy a KSH 2000 fő körüli létszáma meglepő állandóságot mutat, ami vélhetően azt jelzi, hogy ma Magyarországon ilyen nagyságrendű munkaerő-állományra van szükség a statisztikai hivatalban.

*

A felkutatott dokumentumok alapján megállapítható, hogy a KSH szervezetének, létszámának és költségvetésének változása mindig az adott kor társadalmi-gazdasági-politikai viszonyaitól függött. A KSH szervezeti struktúráját a mindenkori statisztikai törvények, a statisztikai szolgálattal szembeni kormányzati, lakossági elvárások határozták meg. A több mint 135 éves időtávot áttekintve megállapítható a KSH szervezeti felépítésének néhány sarkpontja. 1868-tól 1883-ig a Hivatal alacsony létszámmal, egyszerű szervezeti felépítéssel működött. Azonban már az 1880-as évek elején a külkereskedelmi statisztikai feladat nagyobb létszámot és kiterjedtebb szervezetet igényelt, ezért a KSH létszáma és költségvetése növekedésnek indult és ez a korszak – viszonylag stabil szervezeti felépítés mellett – eltartott 1948-ig. A teljes időszakban az alaptevékenység részei voltak olyan nagy összeírások, mint a népszámlálás és a mezőgazdasági összeírás. E nagy összeírások miatt a KSH működésében fontos szerepe volt a jelentős létszámú ideiglenesen foglalkoztatott munkaerőnek. Szervezeti szempontból is két stabil szervezeti egysége volt a KSH-nak: a teljes körű országos összeírásokat végző népszámlálási és a mezőgazdasági részleg.

Az 1948 utáni években a KSH szervezeti felépítésének kialakításában, 1949 és 1952 között, nagy hatással volt a KSH területi szerveinek megalakulása. Az ún. Péter György-korszakban a KSH szervezeti struktúrája, létszáma alapvetően nem változott, annak ellenére, hogy egy-egy szervezeti egység mozgatása elég gyakori volt.

Nagyobb változást az 1968-as, akkoriban nagy jelentőségűnek tartott, új gazdaságpolitika meghirdetése hozott. Ehhez hozzájárult az, hogy a számítástechnikai fejlesztési feladatok a KSH-ban összpontosultak.

Az 1970-es években kialakult szervezeti struktúráját széttagoltság jellemezte. 1972-ben kialakult az 1990-ig stabilnak tekinthető szervezeti struktúra, melyet csak kismértékben

módosított a szintén nagy jelentőségű ELAR bevezetése. Fontos szerepük volt a meglehetősen sok szervezeti alegységgel rendelkező szakmai főosztályoknak. Fokozatosan nőtt a társadalomstatisztikai blokk jelentősége, annak ellenére, hogy néhány gazdasági jellegű főosztály elsődleges fontossága vitathatatlan volt. A KSH vezetése ebben a korszakban erősíteni próbálta a funkcionális jellegű részlegek szerepét, ez a törekvése azonban mindig a szakmai főosztályok ellenállásába ütközött. A technikai fejlődésnek köszönhetően a számítástechnikai részlegek egyre nagyobb jelentőségre tettek szert, minek következtében kialakult az a szervezeti és szakmai szempontból egyaránt vitatható helyzet, hogy bizonyos statisztikai feladatoknál a szakmai főosztályok nem tudták érvényesíteni érdekeiket a mamut nagyságúra nőtt számítástechnikai részleggel szemben. A meglehetősen bonyolult és olykor nehezen áttekinthető szervezeti struktúra akadályozta a „munkaerő szabad áramlását”, kialakult az egyes részlegeken belüli „életfogytiglani” foglalkoztatás. Noha a statisztikai munka természetétől ez nem idegen és lényegében a korabeli statisztikai adatgyűjtési rendszernek is ez felelt meg, azonban ez a rugalmatlanság a rendszerváltozást követő és a jelenlegi szakmai kihívások teljesítésénél akadállyá vált.

Az 1990-es évtized közepétől megkezdődött a köztisztviselői bérszínvonal fokozatos emelése, a magánszférához történő felzárkóztatása. 1997-ben a felsőfokú végzettségű köztisztviselők bérét emelték jelentősen, majd 2001-től az egész állomány bérszintje megemelkedett. Ez a tény hosszú évtizedek óta először ad arra reményt, hogy a KSH munkatársi közösségének szakmai színvonala emelkedjék és jól felkészült, a statisztikai munka több területén „bevethető”, hatékonyan mobilizálható fiatal kollegák kerüljenek a munkaszervezetbe. Ez rendkívül fontos fejlemény, hiszen ahhoz, hogy a jövőben a KSH megfelelhessen az új követelményeknek, igen jelentős jó szellemi kapacitású személyi állományra van (lesz) szükség.

A csaknem 140 éves korszakot nehéz áttekinteni, de azért megkíséreltük egy olyan adatsor összeállítását, mely végigköveti a közvetlenül a KSH vezetőjének és helyetteseinek alárendeltségébe tartozó ágazati, funkcionális jellegű szervezeti egységek számát és létszámát a tárgyalt időszakban. (A létszám általában nem tartalmazza az ideiglenesen alkalmazott munkaerőt.)

A szervezeti egységek számának alakulása az elnök és helyettesei alá rendelt szakterületek szerint 1871–1999

Szakterület	1871	1911	1937	1949	1952	1972	1987	1990	1999
Gazdasági, adminisztratív, funkcionális szervezetek	1	1	1	1	4	3	4	1	3
Szakmai, funkcionális szervezetek	-	2	1	2	4	6	9	7	9
Ebből:									
számítástechnikai szervezet	-	-	-	-	1	1	4	2	2
szakmai ágazati szervezetek	8	7	7	5	9	9	8	10	11
<i>Összesen</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>9</i>	<i>8</i>	<i>17</i>	<i>18</i>	<i>21</i>	<i>18</i>	<i>23</i>
Központ Igazgatóság	(17)	(290)	(500)	(733)	(911)	(1338)*	(1309)**	(934)***	(903)
	-	-	-	-	(1135)	(1276)*	(1808)**	(1382)	(1081)

* 1971. évi adat, ** 1988. évi adat, *** 1992. évi adat.

A gazdasági, adminisztratív funkcionális szervezeteken például a személyzeti, oktatási, gazdasági, műszaki ellátó részlegeket; szakmai funkcionális szervezeteken pedig a tájékoztatási, területi szervezeteket irányító, gazdasági, társadalmi elemzéseket készítő részlegeket értjük. A szakmai ágazati szervezetekbe soroljuk például az ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági, népesedési statisztikával foglalkozó részlegeket. Látható, hogy ez utóbbiak száma viszonylag állandó, a változások főleg a funkcionális részlegek számában következett be. Mint említettük, e számemelkedés nem feltétlenül gyakorolt alapvető befolyást a hivatali struktúrára.

Régi kiadványok, dokumentumok megsárgult lapjait forgatva és áttekintve a KSH történetének néhány főbb területét, némi nosztalgiával gondolunk elődeink etikus magatartására, megfontolt munkamódszerére, a kutatói és a hivatalnoki magatartás összeegyeztetésére és a végső terméket megtestesítő kiadványokban tükröződő szakmai hozzáértésre, melyet a statisztikai munka pontossága, az elemzések eredetisége, nagyvonalúsága és szép magyar nyelvezete egyaránt jellemzett. A későbbi korok statisztikusainak ezt a szellemet, hagyományt kell folytatniuk, továbbvinniük.

IRODALOM

- A M. kir. Központi Statisztika Hivatal ügyköre és személyzete (1937). *Magyar Statisztikai Szemle*, 15. évf. 5. sz. 503–506. old.
- A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal munkássága (1871–1911)*. (1911) Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 36. kötet. Pesti Könyvnyomda V. Budapest.
- A magyar statisztikai törvények* (1994). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- BOKOR G. (1896): *A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete*. Pesti Könyvnyomda. V. Budapest.
- CSAHÓK I. – GYULAY F. (1994): *Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat kronológiája I. (1867–1948)*. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest.
- DOBROVITS S. (1927): A hivatalos statisztikai szolgálat szervezete. *Magyar Statisztikai Szemle*, 5. évf. 5. sz. 478–483. old., és 6.sz. 606–610. old.
- DOBROVITS S. (1929): A hivatalos statisztikai szolgálat új rendje. *Magyar Statisztikai Szemle*, 7. évf. 7. sz. 792–799. old.
- HEINZ E. (1957): *A magyar statisztikai szervezet*. Kézirat. 46 old.
- HEINZ E. (1958): A magyar statisztikai szervezet 90 esztendeje. *Megyei és Városi Statisztikai Értesítő*. 8. évf. 8. sz. 31–40. old.
- KENESSEY Z. (1961a): A magyar hivatalos statisztika történetéhez. *Statisztikai Szemle*, 38. évf. 3. sz. 263–286. old.
- KENESSEY Z. (1961b): A hivatalos statisztikai szervezet fejlődése Magyarországon. *Statisztikai Szemle*, 38. évf. 8–9. sz. 863–873. old.
- KENESSEY Z. (1961c): A Központi Statisztikai Hivatal adatgyűjtései és kiadványai. *Statisztikai Szemle*, 38. évf. 12. sz. 1238–1262. old.
- KSH Levéltár 1949*. B. 1.3. KSH Kollégiumának irattára.
- LAKATOS M. (1991): Észrevételek a Központi Statisztikai Hivatal 1948 utáni történetéről. *Statisztikai Szemle*, 68. évf. 12. sz. 1031–1033. old.
- LAKATOS M. (1992): A statisztikai munka finanszírozásának néhány problémája. *Statisztikai Szemle*, 69. évf. 1. sz. 80–82. old.
- LAKATOS M. (1992): Néhány gondolat a Hivatal szerepéről az új statisztikai információ-rendszerben. *Statisztikai Szemle*, 69. évf. 2. sz. 272–274. old.
- MIKE GY. (1942): A magyar hivatalos statisztikai szolgálat története és mai szervezete. In: *Fejezetek a statisztikai szakvizsgára előkészítő és továbbképző tanfolyam anyagából*. (Statisztikai Kéziratok Közlemények 38. köt.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- RÁTH Z. (1896): *Magyarország statisztikája*. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- VISI LAKATOS M. (1990): A Statisztikus Kör megalakulásáról és céljairól. *Statisztikai Szemle*, 68. évf. 4–5. sz. 412–414. old.
- VISI LAKATOS M. (1998): Százéves a magyar statisztika háza. *Statisztikai Szemle*, 75. évf. 4–5. sz. 418–432. old.

SUMMARY

This study presents the most important moments of the history of the Hungarian Central Statistical Office though only selected introduction of the documents collected can be provided. The history of an administrative institution cannot be separated from the period within it was working therefore the paper tries to connect the grouping of the documents to historical era boundaries. First of all the period between 1867 and 1948 is presented then the era till the transition and the most important events of the 1990s are analyzed.